

O'ZBEKISTONDA ILM-FANNI MOLİYALASHTIRISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISHNING USTUVOR YO'NALISHLARI

Mirkasimov Baxtiyer Mirvaxid o'g'li
TDIU mustaqil izlanuvchis

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida mamlakatlarning iqtisodiy taraqqiyoti tobora ko'proq ilm-fan, innovatsiyalar va yangi texnologiyalarning rivojlanish darajasiga bog'liq bo'lib bormoqda. Jahon iqtisodiyotida raqobatning kuchayishi, ishlab chiqarish jarayonlarining texnologik jihatdan murakkablashuvi hamda intellektual kapitalning iqtisodiy o'sishdagi ahamiyati ortib borayotgan bir sharoitda ilmiy-tadqiqot faoliyatini samarali moliyalashtirish davlat iqtisodiy siyosatining muhim yo'nalishlaridan biriga aylanmoqda. Chunki zamonaviy iqtisodiyotda raqobatbardoshlikni ta'minlash nafaqat mavjud ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirish, balki yangi bilimlarni yaratish, ularni amaliyotga joriy etish va tijoratlashtirish imkoniyatlarini shakllantirishni ham talab etadi.

Ilm-fanni moliyalashtirish mamlakatning ilmiy va innovatsion salohiyatini shakllantirishning asosiy iqtisodiy vositalaridan biridir. Ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlariga yetarli miqdorda va barqaror moliyaviy resurslarning yo'naltirilishi yangi ilmiy ishlanmalar, texnologiyalar va innovatsion mahsulotlarning yaratilishiga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ilm-fan sohasini moliyalashtirish faqat davlat budjeti mablag'lari hisobidan amalga oshiriladigan jarayon sifatida emas, balki xususiy sektor, xalqaro tashkilotlar, xorijiy investitsiyalar, grantlar, ventur kapitali va ilmiy ishlanmalarni tijoratlashtirishdan olinadigan daromadlarni ham qamrab oluvchi kompleks moliyaviy tizim sifatida qaralishi lozim.

O'zbekistonda so'nggi yillarda ilm-fan va innovatsion faoliyatni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilib, ilmiy-tadqiqot tashkilotlari faoliyatini qo'llab-quvvatlash, ilmiy loyihalarni grant asosida moliyalashtirish, yosh olimlarni rag'batlantirish, ilmiy infratuzilmani modernizatsiya qilish hamda ilmiy ishlanmalarni ishlab chiqarishga joriy etish bo'yicha qator chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Mazkur jarayonlar mamlakatda ilmiy salohiyatdan samarali foydalanish, yuqori qo'shilgan qiymatga ega mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirish va iqtisodiyotning innovatsion rivojlanishini ta'minlash uchun muhim institutsional asos yaratmoqda.

Shu bilan birga, ilm-fanni moliyalashtirish tizimida mavjud moliyaviy resurslardan foydalanish samaradorligi, moliyalashtirish manbalarining diversifikatsiyasi, ilmiy loyihalarni tanlash va baholash mezonlari, grant mablag'larining natijadorligi hamda ilmiy ishlanmalarni tijoratlashtirish darajasi bilan bog'liq ayrim muammolar saqlanib qolmoqda. Xususan, ilmiy tadqiqotlarni moliyalashtirishda natijadorlik tamoyilini kuchaytirish, moliyaviy mablag'larni ilmiy va iqtisodiy samarasi yuqori bo'lgan loyihalarga yo'naltirish hamda ilm-fan va biznes o'rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish dolzarb masalalardan hisoblanadi.

Ilm-fanni moliyalashtirishning samarali tizimini shakllantirishda moliyalashtirish mexanizmlarini takomillashtirish bilan bir qatorda, ilmiy loyihalarning hayotiy sikli bo'yicha moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini yaratish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ya'ni ilmiy g'oyani shakllantirish bosqichidan boshlab fundamental va amaliy tadqiqotlarni amalga oshirish, tajriba-sinov ishlarini o'tkazish, prototip yaratish va yakuniy ilmiy ishlanmani tijoratlashtirishgacha bo'lgan jarayon uzluksiz moliyalashtirish tizimi bilan ta'minlanishi zarur. Bunday yondashuv ilmiy natijalarning amaliy qiymatini oshirish va ilmiy faoliyatning iqtisodiy samaradorligini ta'minlash imkonini beradi.

Mazkur jarayonda davlat moliyalashtirishining strategik ahamiyati saqlanib qolgan holda, xususiy sektor mablag'larini ilm-fanga faol jalb etish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Korxonalar tomonidan ilmiy-tadqiqot loyihalariga investitsiya kiritishni rag'batlantirish, ilmiy ishlanmalarni sotib olish va ulardan foydalanish mexanizmlarini rivojlantirish, davlat-xususiy sheriklik asosida ilmiy infratuzilmani moliyalashtirish hamda innovatsion startaplarni qo'llab-quvvatlash ilm-fanning moliyaviy bazasini kengaytirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, xalqaro grantlar va xorijiy moliyaviy resurslardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish ham O'zbekiston ilmiy salohiyatini rivojlantirishning muhim yo'nalishidir. Xalqaro ilmiy dasturlarda ishtirok etish orqali mahalliy tadqiqotchilarning zamonaviy ilmiy infratuzilmadan foydalanishi, xorijiy ilmiy markazlar bilan hamkorlik qilishi va ilg'or tajribalarni o'zlashtirishi uchun qo'shimcha imkoniyatlar yaratiladi.

Shundan kelib chiqib, O'zbekistonda ilm-fanni moliyalashtirish tizimini takomillashtirish masalasi nafaqat ilmiy sohaning moliyaviy ta'minotini yaxshilash, balki mamlakatning uzoq muddatli iqtisodiy o'sishi, innovatsion rivojlanishi, texnologik mustaqilligi va xalqaro raqobatbardoshligini ta'minlashning muhim sharti sifatida namoyon bo'ladi. Shu bois ilm-fanni moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiya qilish, natijadorlikka asoslangan moliyalashtirish mexanizmlarini joriy etish, xususiy kapitalni jalb qilish va ilmiy ishlanmalarni tijoratlashtirishni rag'batlantirish O'zbekiston ilmiy-innovatsion siyosatining ustuvor yo'nalishlari sifatida qaralishi maqsadga muvofiqdir.

O'zbekistonda ilm-fanni moliyalashtirish tizimini takomillashtirish mamlakatning innovatsion rivojlanishini jadallashtirish, ilmiy salohiyatdan samarali foydalanish va iqtisodiyotning uzoq muddatli raqobatbardoshligini ta'minlashning muhim omillaridan biridir. Zamonaviy iqtisodiy sharoitda ilm-fanga yo'naltirilayotgan mablag'lar oddiy xarajat sifatida emas, balki kelgusida yangi texnologiyalar, yuqori qo'shilgan qiymatga ega mahsulotlar, yangi ish o'rinlari va iqtisodiy o'sishni shakllantiruvchi strategik investitsiya sifatida baholanishi lozim. Shu nuqtayi nazardan, ilmiy faoliyatni moliyaviy qo'llab-quvvatlashning mavjud mexanizmlarini zamonaviy iqtisodiy talablar asosida takomillashtirish alohida ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ilm-fanni moliyalashtirish tizimining samaradorligi faqat moliyalashtirish hajmiga emas, balki ajratilgan mablag'larning qanday yo'naltirilishi, ilmiy loyihalarning natijadorligi, ilmiy ishlanmalarning amaliyotga joriy etilishi va yaratilgan iqtisodiy samaraga ham bevosita bog'liq. Shu sababli kelgusida ilmiy loyihalarni moliyalashtirishda miqdoriy ko'rsatkichlar bilan bir

qatorda ularning ilmiy yangiligi, amaliy ahamiyati, tijorlashtirish imkoniyati, iqtisodiy samaradorligi va jamiyat uchun ijtimoiy qiymatini kompleks baholashga asoslangan yondashuvni kuchaytirish maqsadga muvofiq.

Ilm-fanni moliyalashtirishning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida moliyaviy resurslar manbalarini diversifikatsiya qilishni ko'rsatish mumkin. Hozirgi sharoitda ilmiy faoliyatni faqat davlat budjeti mablag'lari hisobidan moliyalashtirish yetarli emas. Shu bois xususiy biznes, yirik korxonalar, tijorat banklari, investitsiya fondlari, venchur kapitali, xalqaro tashkilotlar va xorijiy investorlarning ilmiy loyihalarga mablag' kiritishini rag'batlantirish mexanizmlarini rivojlantirish zarur. Bunda davlat tomonidan soliq imtiyozlari, grantlar, subsidiyalar, kafolatlar va boshqa moliyaviy instrumentlardan foydalanish xususiy kapitalning ilm-fanga qiziqishini oshirishi mumkin.

Ilmiy tadqiqotlarni moliyalashtirishda grant tizimining samaradorligini oshirish ham muhim vazifalardan biridir. Grantlarni taqsimlash jarayonida ochiqlik, shaffoflik va raqobat tamoyillarini kuchaytirish, loyihalarni mustaqil ekspertiza asosida baholash hamda moliyalashtirilgan loyihalar natijalarini muntazam monitoring qilish mablag'lardan samarali foydalanishni ta'minlaydi. Ayniqsa, loyiha yakunida faqat hisobotning mavjudligi emas, balki yaratilgan ilmiy mahsulot, patent, dasturiy mahsulot, texnologiya, maqola, prototip yoki tijorlashtirilgan ishlanma kabi aniq natijalarni baholash tizimini shakllantirish maqsadga muvofiq.

Shuningdek, ilm-fan va ishlab chiqarish o'rtasidagi aloqalarni kuchaytirish moliyalashtirish samaradorligini oshirishning muhim shartidir. Korxonalar tomonidan muayyan ishlab chiqarish muammolarini hal etishga yo'naltirilgan ilmiy loyihalarni moliyalashtirish amaliyotini kengaytirish ilmiy natijalarning real iqtisodiyotga tezroq joriy etilishiga imkon beradi. Bunda davlat, oliy ta'lim tashkilotlari, ilmiy-tadqiqot institutlari va biznes subyektlari o'rtasidagi hamkorlikning institutsional mexanizmlarini rivojlantirish alohida ahamiyatga ega.

Ilmiy ishlanmalarni tijorlashtirishni rag'batlantirish ham ilm-fanning qo'shimcha moliyaviy manbalarini shakllantirish imkonini beradi. Ilmiy tadqiqot natijalarini patentlash, litsenziyalash, texnologiyalar transferi, startaplar tashkil etish va innovatsion mahsulotlarni bozorga chiqarish orqali ilmiy tashkilotlarning o'zini o'zi moliyalashtirish imkoniyatlarini kengaytirish mumkin. Shu bilan birga, ilmiy ishlanmalarni tijorlashtirish jarayonida olimlar, oliy ta'lim tashkilotlari va investorlarning manfaatlarini muvofiqlashtiruvchi samarali huquqiy va iqtisodiy mexanizmlarni shakllantirish zarur.

Ilm-fanni moliyalashtirishning yana bir muhim yo'nalishi inson kapitaliga investitsiyalarni kengaytirishdan iborat. Yosh olimlarni moddiy va moliyaviy rag'batlantirish, ilmiy stajirovkalarni moliyalashtirish, xalqaro ilmiy dasturlarda ishtirok etish imkoniyatlarini kengaytirish, zamonaviy laboratoriyalar va ilmiy infratuzilmadan foydalanish imkoniyatlarini yaxshilash ilmiy kadrlar salohiyatini oshiradi. Ayniqsa, yuqori malakali yosh tadqiqotchilarni ilmiy faoliyatga jalb qilish va ularning ilmiy loyihalarini uzoq muddatli moliyaviy qo'llab-quvvatlash ilm-fanning uzluksiz rivojlanishini ta'minlaydi.

Shuningdek, ilm-fanni moliyalashtirish tizimida raqamli boshqaruv mexanizmlarini joriy etish ham muhim ahamiyatga ega. Ilmiy loyihalarni elektron

shaklda topshirish, ekspertizadan o'tkazish, moliyalashtirish, monitoring qilish va natijalarini baholash jarayonlarini yagona raqamli platformaga integratsiya qilish boshqaruv samaradorligini oshiradi. Bunday tizim moliyaviy mablag'larning harakatini kuzatish, loyihalar natijadorligini solishtirish va ilmiy resurslarni ustuvor yo'nalishlar bo'yicha taqsimlash imkonini beradi.

Umuman olganda, O'zbekistonda ilm-fanni moliyalashtirish tizimini takomillashtirish kompleks va uzoq muddatli yondashuvni talab etadi. Bunda davlat tomonidan moliyaviy qo'llab-quvvatlashni saqlab qolish bilan bir qatorda xususiy investitsiyalarni jalb qilish, xalqaro grantlardan foydalanish, ilmiy ishlanmalarni tijoratlashtirish, natijadorlikka asoslangan moliyalashtirish mexanizmlarini joriy etish va ilmiy infratuzilmani rivojlantirish o'zaro uyg'un holda amalga oshirilishi lozim.

Kelgusida ilm-fanga yo'naltiriladigan moliyaviy resurslarning samaradorligini oshirish uchun ilmiy loyihalarni strategik ustuvorliklar asosida tanlash, moliyalashtirishning ko'p bosqichli mexanizmini shakllantirish, ilmiy natijalarni iqtisodiy va ijtimoiy samaradorlik mezonlari asosida baholash hamda muvaffaqiyatli loyihalarni keyingi bosqichlarda qo'shimcha moliyalashtirish tizimini joriy etish maqsadga muvofiq. Bunday yondashuv ilmiy g'oyadan innovatsion mahsulotgacha bo'lgan jarayonning uzluksizligini ta'minlaydi.

Shunday qilib, ilm-fanni moliyalashtirish tizimini takomillashtirish O'zbekistonning ilmiy-innovatsion salohiyatini oshirish bilan birga, iqtisodiyotning texnologik modernizatsiyasi, yangi ishlab chiqarishlarni tashkil etish, mehnat unumdorligini oshirish va yuqori qo'shilgan qiymat yaratishga xizmat qiladi. Eng muhimi, ilm-fanga yo'naltirilgan mablag'larning natijadorligini ta'minlash orqali mamlakatda "ilm-fan – ta'lim – innovatsiya – ishlab chiqarish" uzviy tizimini shakllantirish imkoniyati kengayadi. Shu jihatdan ilm-fanni moliyalashtirishni takomillashtirish O'zbekistonning barqaror iqtisodiy rivojlanishini ta'minlovchi strategik ustuvor yo'nalishlardan biri sifatida qaralishi lozim.